

13 juli 1934: Wouter Stuifbergen schrijft naar Haarlem over zijn New Yorkse leeservaringen

Op 13 juli 1934 heeft New York zojuist weer een hittegolf achter de rug, met temperaturen tot 52° Celsius in de zon. Dat vernemen we uit een brief van drie kantjes op briefpapier van Hotel McAlpin, Broadway, waarin Wouter Stuifbergen aan een zekere 'Mr. Douwes' verslag doet van zijn recente leeservaringen. Stuifbergen attendeert zijn correspondent met name op twee titels: *The Way of the Scarlet Pimpernel* door Baroness Orczy en *The Flying Courtship*, door E.J. Rath. *The Flying Courtship* was een al enkele jaren eerder, in 1928, verschenen roman, die ondanks deze Nederlandse belangstelling roemloos is gebleven. *The Way of the Scarlet Pimpernel* was net dat jaar in Amerika uitgekomen, na de eerste uitgave in Engeland van een jaar eerder. Het was een vervolg op *The Scarlet Pimpernel* uit 1903, ongetwijfeld het beroemdste boek van Baroness Orczy, een Britse van Hongaarse afkomst die met ruim vijftig romans en een half dozijn toneelstukken een van de populairste en productiefste schrijfsters van haar tijd was. Stuifbergen prijst in zijn brief *The Way of the Scarlet Pimpernel* als 'een van de beste boeken welke Baroness Orczy ooit geschreven heeft'.

Wie was Stuifbergen en waarom las hij deze boeken? Uit de correspondentie waarvan de brief deel uitmaakt, blijkt dat hij voor zijn leeswerk werd betaald. Douwes, zijn correspondent, was zijn superieur, en zijn werkgever was uitgeverij De Spaarnestad in Haarlem, uitgever van onder andere *Panorama* en *Katholieke illustratie*. Hij was in 1919 bij De Spaarnestad in dienst gekomen, om er na een mooie loopbaan in 1971 ook met pensioen te gaan. In 1941 trad Stuifbergen toe tot de redactie van *Libelle* en *Panorama*, in 1949 werd hij benoemd tot hoofdredacteur van *Panorama*, in 1959 werd hij algemeen hoofdredacteur van De Spaarnestad. Bij zijn pensioenering in 1971 was hij directeur van United Magazines, de internationale tijdschriftdivisie van VNU.

Het jaar van zijn pensionering maakt het aannemelijk dat Stuifbergen rond 1906 geboren is, en dus 28 was op het moment dat we hem in New York aantreffen temidden van de stapels populaire lectuur. Waarom las hij die? Uit de brief blijkt dat Stuifbergen adviseert *The Way of the Scarlet Pimpernel*, verlucht met illustraties en tekeningen van de Franse revolutie, te publiceren als feuilleton in *De Katholieke illustratie*. *The Flying Courtship* acht hij 'geschikt voor feuilleton in De Stad Amsterdam... Het verhaal op zichzelf is niet zoo bijster lang: de feuilleton zou binnen een maand of twee beëindigd kunnen worden'. Daarnaast verstrekt Stuifbergen een opgave van een twintigtal titels die hij recent naar Nederland heeft gezonden. Allereerst betreft dat negen romans (waaronder de genoemde Orczy en Rath). Het lijstje toont behalve de titels zelf ook de bestemming die Stuifbergen ze heeft toegedacht in het publicatieprogramma van De Spaarnestad:

The princess elopes, by Harold MacGrath	Spaarnestad Bibliotheek
The case of the sulky girl, by B. Gardner	Hollandsche Bibliotheek
The cheerful fraud, by K.R.G. Browne	Hollandsche Bibliotheek

The paradise mystery, by J.S. Fletcher	Hollandsche Bibliotheek
Rogues & Company, by Ida A.R. Wylie	Hollandsche Bibliotheek
The flying squad, by Col. W. Bishop	Nieuwe Jeugdbibliotheek
A ship without a crew, by H. Pease	Nieuwe Jeugdbibliotheek
The flying courtship, by E.J. Rath	Feuilleton De Stad
The way of the Scarlet Pimpernel, by Orczy	Feuilleton Katholieke Illustratie

Verder telt de naar Haarlem verschepte oogst een elftal titels die door Stuifbergen worden geclassificeerd als ‘allerlei’. Het zijn collecties van bijvoorbeeld ultrakorte biografieën, bijbelverhalen en legenden, die dienden voor diverse vormen van bladvulling in de publieksbladen van De Spaarnestad. Dat waren naast *De Katholieke illustratie* vooral *Panorama*, maar ook verschillende regionale uitgaven, zoals *Ons Zuiden* en *De Stad Amsterdam*.

Stuifbergen was dus in New York om als een soort scout grondstoffen te zoeken voor de gretige publicatiemachine van De Spaarnestad. Onder deze producten waren de zgn. ‘premieboeken’ die aan de abonnees van De Spaarnestad werden aangeboden. Het mag bij deze publicaties dan niet gaan om wat we nu als canonieke Literatuur beschouwen, maar het gaat wel om een titelproductie en oplagen waarbij die van de Literatuur verbleken:

Van de directie vernam ik het ontstellende bericht dat het oplaag cijfer van de premieboeken sinds mijn eerste vertrek naar de Vereenigde Staten met 40% gedaald was. Ik kan U niet zeggen hoezeer mij dit spijt. Voor zoover ik weet is de kwaliteit der romans niet verminderd; mijn maatstaf is streng en ik heb altijd het beste gezonden dat er te vinden was. Wanneer wij in 1930 meer dan 120.000 exemplaren konden verkopen van een snertschrijver als Garvice en in 1934 slechts 50.000 van auteurs als Kyne, Hill en Ruck is de oorzaak van deze teruggang niet zoozeer te wijten aan het materiaal dan wel aan de beroerde tijdsomstandigheden.

Zo schrijft Stuifbergen in dezelfde brief. Alleen al de omvang van de markt is reden genoeg om er enige aandacht aan te besteden. Dit soort lectuur levert immers een niet te onderschatten bijdrage aan het beeld dat deze enorme lezersgroep zich van de wereld vormt. Dat geldt zeker in 1934, een tijd waarin boeken nog een massamedium zijn en dus een belangrijke sociale functie hebben. Zoals we zullen zien, schurkte de lectuur van De Spaarnestad tegen het ‘officiële circuit’ aan. De correspondentie tussen Stuifbergen en zijn chef biedt zo een inblikje, niet alleen in Stuifbergens drukke bezigheden als scout, maar bovendien in die hele parallelle wereld van de populaire lectuur in Nederland, waarover we te weinig vernemen. Een van de meest opvallende facetten aan de wijze waarop deze consumptielectuur in het Nederlandse culturele systeem fungeert, is de prominente internationale dimensie ervan. Vooral de positie van het Engels in de Nederlandse pulpvoorziening valt op.

Als we Stuifbergen in 1934 in New York aantreffen op jacht naar populaire lectuur, heeft hij er al een verblijf van ongeveer anderhalf jaar in Londen en enkele maanden in Berlijn

opzitten. In al deze wereldsteden heeft hij dezelfde opdracht: het vinden van geschikte lectuur voor het kopij-slurpende uitgeefprogramma. Zoals Stuifbergen schrijft in zijn memoires,

In 1927 werd ik belast met de boekenreeksen 'Spaarnestad Bibliotheek' (verschijning 12 x per jaar) en 'Hollandsche Bibliotheek' (verschijning 26 x per jaar)... Van 1931 tot 1935 was ik werkzaam voor alle Spaarnestad uitgaven in Londen, Berlijn en New York.

Dat de boeken in hoge oplagen verschenen, hebben we al gezien. De tijdschriftenproductie was nog veel massaler. In 1929 hadden de geïllustreerde bladen een totale oplage van 412,943, Panorama (dat rond 1930 werd overgenomen van de Leidse uitgeverij A.W. Sijthoff) niet meegeteld. Met 38 uitgaven per jaar in de boekenseries plus verhalen en feulletons in de tijdschriften liep de benodigde kopij tegen de 50 titels per jaar.

Een oppervlakkige analyse van de auteurs uit de Hollandsche Bibliotheek laat zien dat zo'n negentig procent van Engelse of Amerikaanse herkomst is, en de overige tien procent van Duitstalige origine. De herkomst van de titels in de Hollandsche Bibliotheek weerspiegelt dus—en dat zal niet helemaal toevallig zijn—heel aardig de geografische verdeling van Stuifbergens buitenlandse verblijf (dat op basis van de correspondentie naar schatting anderhalf jaar in Londen, een maand of wat in Berlijn en bijna twee jaar in New York beliep). De Hollandsche Bibliotheek bevat in ieder geval hoegenaamd geen Nederlandse auteurs, en er is weinig 'Hollandsch' aan. Het is vaker opgemerkt dat Nederland de honger naar het soort populaire lectuur dat De Spaarnestad zijn lezers voorzette niet kon stillen. Nederlandse uitgevers vonden dan ook dat het 'van cultureel belang is voor ons volk, dat aan vertalingen niet te grote moeilijkheden worden in den weg gelegd' aangezien 'Nederland voor den leeslust zijner inwoners veel te weinig goede auteurs telt'.

Een door de *Katholieke illustratie* gehouden lezersonderzoek bevestigt dit:

En wat de vraag betreft: 'Waarom geen Hollandsche boeken?' zooals we deze in allerlei toonaarden en zoo dikwijls gesteld zagen, welnu: Wijs ons goede Katholieke Hollandsche auteurs aan die in staat zijn goede romans te leveren, geschikt voor een groot, gemengd publiek, schrijvers ook die 't niet beneden hun waardigheid achten om hun producten voor een luttel bedrag verkocht te zien en wij zullen u zeer, zeer dankbaar zijn!!

De ervaring heeft ons echter geleerd dat zulke schrijvers met den besten wil vandaag aan den dag niet te vinden zijn.

Dat De Spaarnestad zijn toevlucht nam tot het uitzenden van Stuifbergen naar rijkelijker vloeiende bronnen van populaire lectuur is dus zo vreemd niet, al was het geen goedkope oplossing. Stuifbergen zal de kosten echter zeker hebben terugverdiend. Om te beginnen kon het met de auteurshonoraria op een koopje worden gegooid. Die waren al laag in Engeland, maar als gevolg van het feit dat Amerika de Berner Conventie nog niet had ondertekend waren die voor Amerikaanse auteurs zelfs nihil. Zoals Stuifbergen in zijn al

geciteerde brief schrijft over Rath's boek:

Aan dit verhaal is een geschiedenis verbonden. Ik ontdekte 't reeds in April 1933 en stond op 't punt om het naar Haarlem te zenden toen ik gewaar werd dat de Vertaalcommissie in Amsterdam het een week tevoren aan een uitgever in Amsterdam had toegekend. De eerste uitgave van 'The flying courtship' vond plaats in 1927; het was dus een toevalligheid dat een onzer concurrenten mij voor was. Wanneer het boek nieuw was geweest, zou zulks absoluut uitgesloten geweest zijn. Het vreemde van 't geval is nu, dat het boek nog maar steeds niet verschenen is. De Amsterdamsche uitgever heeft al een keer of drie verlenging van publicatierecht verkregen, doch een Hollandsche uitgave laat zich wachten. Ik vermoed dat hij betere tijden afwacht en door het aanvragen van verlengingen het Nederlandsche copyright tracht te behouden. We zouden hem heerlijk de loef kunnen af steken, indien wij onverwacht met een feuilletonpublicatie begonnen. Ik geloof niet, dat ons eenige hinderpalen in den weg staan: *Rath*, de schrijver, is een Amerikaan en zijn boek werd voor het eerst uitgegeven in De Vereenigde Staten.

Dat velen in het Nederlandse boekenvak er een uitgesproken mening op na hielden over de belemmeringen die volledige deelname aan de Berner Conventie betreffende het internationale auteursrecht met zich mee zouden brengen, is genoegzaam bekend. Een veel beleden reden daarvoor is de vermeende culturele en wetenschappelijke achterstand van Nederland als klein taalgebied. Maar ook een uitgever als De Spaarnestad voer er wel bij.

Niet alleen verviel bij de uitgave van deze buitenlandse lectuur in vertaling het auteurshonorarium dus geheel of grotendeels, bovendien verdiende Stuifbergen de kosten van zijn buitenlandse verblijf terug door ook 'vertalingen' te maken. Uit de correspondentie blijkt dat daarbij veel nadruk lag op herschrijven en censureren om te voldoen aan de bijzondere eisen van De Spaarnestad. Mede in aanmerking genomen de overige hand- en spandiensten die Stuifbergen voor zijn werkgever verrichtte (hij instigeerde en bestendigde allerhande zakelijke contacten met bijvoorbeeld fotopersbureaus en advertentieagentschappen) is het duidelijk dat hij zijn geld wel opbracht.

De bijzondere eisen van De Spaarnestad waren zelfs in de Mekka's der populaire lectuur die Stuifbergen bezocht niet altijd makkelijk te vervullen. Enerzijds moesten de werken populair genoeg zijn om de gemiddelde lezer van de geïllustreerde publicatiebladen van De Spaarnestad te behagen, waarbij liefdesintriges een onmisbaar ingrediënt vormden. Anderzijds moest het morele gehalte boven iedere twijfel verheven zijn. De morele kwestie speelde op meer dan één front. Vooral sinds de opkomst van de openbare bibliotheken was de discussie over de zedelijke bescherming van de Nederlandse lezer opgelaaid. Daarbij werd populariteit soms makkelijk verward met morele verwerpelijkheid. Maar in het geval van De Spaarnestad met zijn katholieke signatuur moest ook rekening worden gehouden met het alziend oog van de clerus. De banden met de Bisschop van Haarlem waren hecht

genoeg dat de uitgaven niet vooraf voorgelegd hoefden te worden aan de censor. Maar dat schiep zijn eigen–niet noodzakelijk mindere–verplichtingen.

In de grote verscheidenheid aan populaire lectuur vormde de inhoud van de Hollandsche Bibliotheek en andere Spaarnestad publicaties een voorbeeld van ingetogenheid. Al stonden de publicaties van De Spaarnestad dus boven morele verdenking, toch zijn de publicaties van De Spaarnestad niet opgenomen in *Het nederlandse boek* en pas vanaf 1931/32 in *Brinkmans catalogus*. In 1934 was de toenmalige directeur van de Haagse Openbare Leeszaal, de moraalridder Dr. H.E. Greve, voor het eerst verantwoordelijk voor het redactionele gedeelte van *Het nederlandse boek*. Het is verleidelijk te denken dat populaire lectuur bewust uit de uitgave geweerd is. Echter, dat morele motieven geen rol speelden, mag blijken uit het feit dat titels van auteurs uit de Hollandsche Bibliotheek wel degelijk voorkomen in *Het nederlandse boek*, zij het uitgegeven door andere uitgevers. Soms gaat het zelfs om dezelfde titels. Wat hier speelt is waarschijnlijk een meer fysieke scheiding in de zin dat voor premieboeken andere distributiekkanalen gebruikt werden. Als de titels uit Hollandsche Bibliotheek, Spaarnestad Bibliotheek en andere boekseries van De Spaarnestad niet in de boekhandel verkrijgbaar waren, was er geen dwingende noodzaak deel te nemen aan de reguliere boekhandelsinformatiesystemen. Dat dit het onderzoek naar de plaats van de populaire lectuur in de Nederlandse cultuurgeschiedenis nogal bemoeilijkt is heel jammer, want het onderwerp verdient meer aandacht. Het is alleen al interessant te speculeren hoe het populaire schrijverschap zich in Nederland had ontwikkeld wanneer wij ons eerder en met meer overtuiging bij de Berner Conventie hadden aangesloten.

Noten

Mijn artikel 'Scouting for Popular Fiction Between the World Wars', in *New Perspectives in Book History: Contributions from the Low Countries*, ed. Marieke van Delft, Frank de Glas, and Jeroen Salman, Zutphen, Walburg Pers, pp. 203-18 gaat uitvoeriger op dit onderwerp in. De bronnen betreffende Stuifbergen en zijn werkzaamheden voor De Spaarnestad zijn te vinden in het Archief van Drukkerij De Spaarnestad, Noord-Hollands Archief, 100640. Stuifbergens brieven bevinden zich in doos 11, 'Boekuitgaven 1931-1943'; zijn memoires in doos 13, 'Geschiedenis'. Het pleidooi van de Nederlandse uitgevers om vertalingen niet te veel in de weg te leggen staat in *Nieuwsblad voor den boekhandel* 98, no 39 (15 mei 1931), p. 371. Over Nederland en de Berner Conventie zie Berry Dongelmans, 'Gepatenteerde roverij versus goed fatsoen: De Berner Conventie als spiegel van en splijtzwam in de Nederlandse boekenwereld 1888-1912', *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 11 (2004), 163-80 en Adriaan van der Weel, 'Dutch Nineteenth-century Attitudes to International Copyright', *Publishing History* 47 (2000), pp. 31-44. De *Katholieke illustratie* doet verslag van haar lezersonderzoek in jg. 67 nr. 51 (20/9/1933), pp. 1140-41 en nr. 52 (27/9/1933), pp. 1164-65.